ISTILAH
الاصطلاح
Bir ilim, sanat, meslek veya uzmanlıkla ilgili kavramı belirten kelime, terim.

3.3. Mezhepleşme Süreci ve Dört Fıkıh Mezhebinin Gelişmesi

Hicri 132 yılında başlayıp, hicri dördüncü asrın ortalarına kadar devam eden bu dönemde İslam ülkesinin toprakları İspanya'dan Çin'e kadar genişlemiş, bu durum da çok farklı kültürlere sahip insanların İslam ile tanışmasına sebep olmuştur. Değişik örfler, değişik içtihatlara sebep olmuş böylelikle de fıkıh kültürü zenginleşmiştir.

BU DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Bu dönemde:

- İçtihat hürriyetinin olması, kabiliyetli kişilerin fıkıh ilmiyle meşgul olması, ülkeyi yöneten Abbasi halifelerinin dinî ilimlere ve âlimlere yakın ilgi göstermesi, fıkhî ıstılahların (farz, vacip, mendup, haram, illet, sebep, bâtıl, fasit…) kullanılmaya başlanması, fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarının yazılması, ilmî seyahatlerin ve ilmî münazaraların yaygınlaşması fıkıh ilminin büyük bir gelişim göstermesindeki başlıca etkenlerdir.

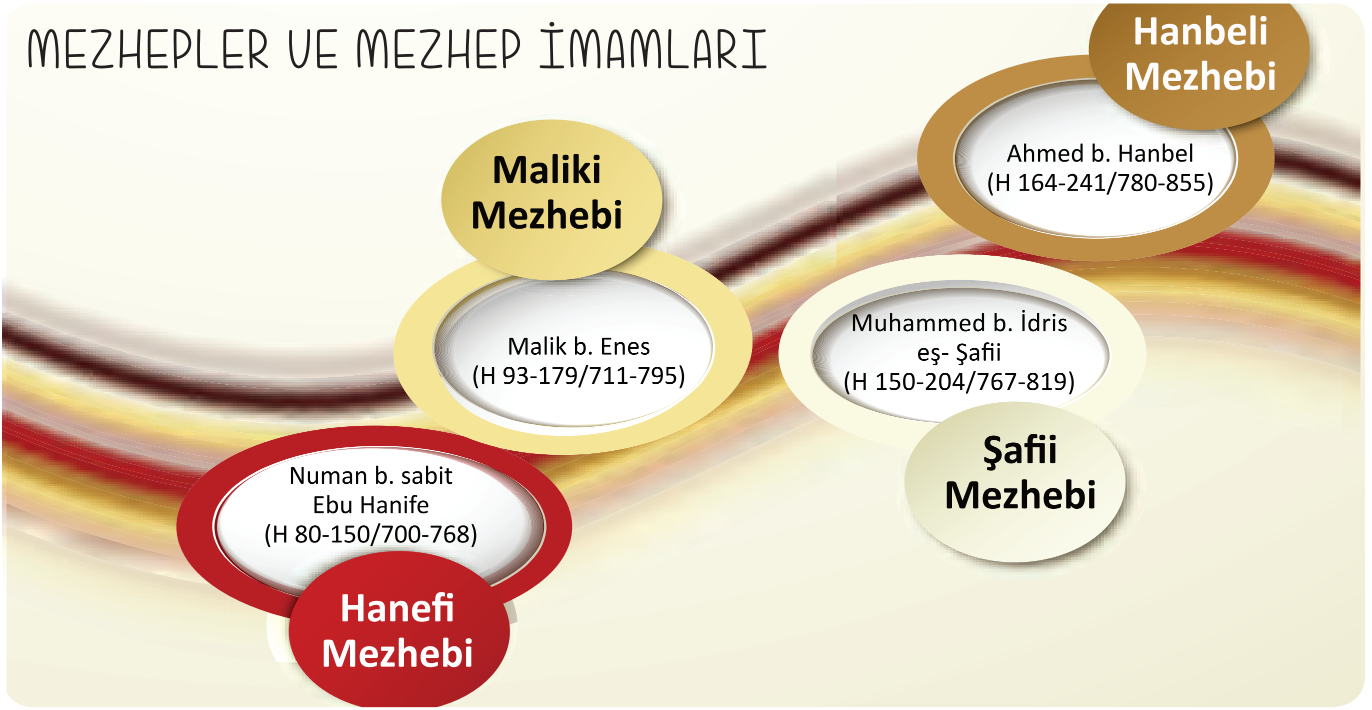
- Bu devirde hem müftüler hem de hâkimler belli bir kanuna veya mezhebe bağlı değillerdi. Müçtehit olmayanlar, istedikleri âlimden fetva istiyorlar, herhangi bir müçtehide bağlanma mecburiyeti taşımıyorlardı.

- Fakihler arasında ıstılah birliğinin sağlanamaması, hadisleri kabul etme hususunda farklı ölçülerin esas alınması, yaşanılan bölgenin kültürünün fıkha tesiri, sünnetin fıkhî hükümlere kaynak değeri konusunda farklı değerlendirilmelerin yapılması, nasların yorumlanmasında birbirinden farklı usul ve yöntemlere başvurma gibi sebepler önceki devirlere nispetle bu dönemde fıkhî ihtilafların artmasına neden olmuştur.

-Fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği bu dönemde fikir ve içtihat hürriyeti olduğu için farklı içtihatlar Müslümanlar arasında bölünmeye yol açmamış, içtihat farklılıkları ümmet için bir rahmet olarak kabul edilmiştir. İçtihada gücü olmayan bir kimse karşılaştığı meseleyi istediği bir müçtehide sormuş ve dinî hayatını ona göre düzenlemiştir.

-Fıkıh mezheplerinin oluştuğu bu süreçte Ebu Hanife, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Mâlik b. Enes, Evzâî, Süfyanü's-Sevrî, Davud ez-Zâhirî, Ahmed b. Hanbel, Cafer es-Sadık gibi mezhep imamları yetişmiştir. Bu dönemde fıkıh mezheplerine ait temel kaynak eserler yazılmıştır. "Fıkhın Altın Çağı" diye isimlendirebileceğimiz bir süreç yaşanmıştır.

11 Hudari, İslam Hukuk Tarihi, s. 159-169.

Hanefi Mezhebi

Dört fıkıh mezhebinin kronolojik sıra bakımından ilki Hanefi Mezhebi'dir. Kûfe'de Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un temelini attığı fıkıh ilmi, tâbiîn fakihlerinin gayretleri ile gelişimini devam ettirmiştir.

Kûfe'de doğan İmam Ebu Hanife (H 80-150/700-768), Irak'ın ünlü fıkıh âlimi Hammad b. Ebî Süleyman'ın derslerine uzun müddet katılmış ve hocasının vefatından sonra onun kürsüsüne geçerek ders vermeye başlamıştır. Bilgisi, zekâsı, takvası, konulara hâkimiyeti ile büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer, Hasan bin Ziyad ve İmam Muhammed yazdıkları eserler ile Hanefi Mezhebi'nin teşekkül edip geniş halk kitleleri tarafından tanınmasını sağlamışlardır.

Hanefi Mezhebi'nin temel kaynakları şunlardır:

İmam Muhammed'e ait Zahir-i rivaye kitapları altı tanedir. Bunlar, el-Mebsût, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-Sagîr, es-Siyerü's-Sagîr,el-Câmiu'l-Kebîr ve es-Siyerü'l-Kebîr'dir. Zâhirü'r-Rivâye isimli eserler Hanefi literatürünün en temel ve ilk kaynaklarıdır. Yine Ebu Hanife'nin bir diğer öğrencisi olan İmâm-ı Ebu Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc'ı da ilk dönem Hanefi eserlerinin başında yer alır. Hanefi mezhebine ait usul-i fıkh eserlerinden en meşhur olanları Cessas'a ait el-Fusûl fi'l-Usûl; Pezdevî'ye ait Kenzü'l-Vüsûl ila Marifeti'l-Usûl; Serahsî'ye ait Usûlü's-Serahsî ile el-Mebsût isimli eserlerdir.

Sonraki dönemlerde yazılan ve geniş kitlelerce de kabul görmüş fürû-i fıkh eserlerinden bazıları ise şunlardır: Ebu'l-Leys es-Semarkandî'ye ait Nevâzil; Kasânî'ye ait Bedâiu's-Sanâi'; Merginaniye ait el-Hidâye; İbnü'l-Hümâm'a ait Fethu'l-Kadîr ve İbn Âbidîn'e ait Reddü'l-Muhtâr.

Fıkıh öğretim usulü olarak takrir metodu yerine müzakere (konsey oluşturma) yolunu tercih eden Ebu Hanife içtihat metodunu şu şekilde açıklamıştır: "Resulullah'tan (s.a.v) gelen baş

Bağdat/ Irak

üstüne, sahabeden gelenleri seçer ve birini tercih ederiz, fakat toptan terk etmeyiz, bunlardan başkalarına ait olan hüküm ve içtihatlara gelince biz de onlar gibi ilim adamlarıyız." Bir başka sözünde ise metodunu şu şekilde ifade etmiştir: "Allah'ın Kitabındakini alır kabul ederim. Onda bulamazsam sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam sahabeden dilediğim kimsenin görüşünü alırım. Fakat iş, İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Atâ gibi âlimlere gelince bir ilim adamı olarak ben de onlar gibi içtihat ederim." [12]

Hanefi Mezhebi, günümüzde Türkiye, Balkanlar, Bosna-Hersek, Ukrayna, Kırım, Azerbaycan, Kafkasya, Kazan, Ural, Sibirya, Türkistan , Afganistan, Horasan, Tayland, Hindistan, Keşmir ve Pakistan gibi bölgelerde yaygındır.[13]

İmam Malik'in en önemli eseri
el-Muvatta adlı eserdir.

Maliki Mezhebi

İmam Malik (H 93-179/711-795) Medine'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Medine'de elli yılı aşkın bir süre ders veren İmam Malik hadis ve fıkıh ilmindeki yetkinliği ile hem kendi devrinde hem de sonraki dönemlerde büyük takdir toplamıştır.

Hz. Peygamber'in hadisleri, sahabe ve tâbiîn fetvaları bakımından zengin bir merkez olan Medine'de yaşayan ve vefatına kadar oradan hiç ayrılmayan İmam Malik'in fıkhının en dikkat çeken özelliği, Medine halkının uygulamasına (Amelü ehli'l-Medine) ayrı bir önem vermesi ve bunu mütevatir sünnet derecesinde kabul etmesidir.

Medine'de fıkıh ilminin temelleri Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sâbit tarfından atılmış; Medineli yedi fakih tarafından da geliştirilmiştir. İmam Malik hocaları Zührî, Nafi', Ebu'z-Zinad ve Rabîatu'r-Rey vasıtası ile bu ilmî birikime sahip olmuştur.

İmam Malik'in fıkhî görüşleri öğrencisi İbn Kâsım vasıtasıyla yayılmıştır. İmam Malik'in temel eseri olan el-Muvatta'nın yanında, öğrencilerinden olan Esed b. Furat'ın el- Esediyye ve Sahnûn'un el-Müdevvene adlı eserleri Maliki Mezhebi'nin temel kaynaklarıdır.

Maliki Mezhebi, önce Hicaz bölgesinde, daha sonra Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te yayılmıştır. Endülüs Emevi Devleti'nin resmî mezhebi olmuştur. Günümüzde Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da Maliki mezhebi oldukça yaygındır.[14]

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

İmam Malik'in en önemli eseri olan el-Muvatta ahkâm hadislerinin toplandığı bir hadis kitabıdır.

---

12 el-Mekkî, Menakıp, I, 74-78;
13 Bardakoğlu, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 16 s. 9.
14 Erkal, Mehmet, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, "Maliki mezhebi", III, 143.

BİLGİ KUTUSU

Medineli yedi fakih;

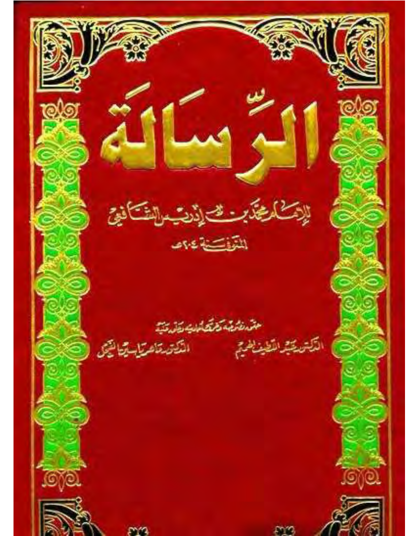
1.Said b. el-Müseyyeb
2.Urve b. ez-Zübeyr b. Avvâm
3.Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr
4. Harice b. Zeyd
5.Ebu Bekir b. Abdurrahman b. Haris
6.Süleyman b. Yesar
7.Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe

Şafii Mezhebi

Muhammed b. İdris eş-Şafii (H 150-204/767-819) Gazze'de doğmuş, Mısır'da vefat etmiştir. Mekke'de başladığı ilim tahsiline Medine'de İmam Malik'ten aldığı derslerle devam etmiştir. Hocasının vefatından sonra Bağdat'ta İmam Ebu Hanife'nin öğrencisi İmam Muhammed'den Irak fıkhını öğrenmiş, böylelikle hem Hicaz hem de Irak fıkıh ekollerinin bilgisine sahip olmuştur.[15]

İmam Şafii, kendi içtihat usulü hakkında şu açıklamaları yapmıştır: "Kitap ve mütevâtir sünnetle hükmolunur; bu hüküm için, 'Görünüşte ve gerçekte hak ile hükmettik.' deriz. Üzerinde ittifak edilmeyen ve ahad yolla gelen sünnetle hükmolunur; bunun için, 'Görünüşte hak ile hükmettik.' deriz, fakat 'Gerçekte hak ile hükmettik.' diyemeyiz. Çünkü hadisi rivayet eden yanılmış olabilir. İcma ve daha sonra da kıyas ile hükmederiz. Bu, ondan da zayıftır. Fakat zaruret bulunduğu yerde kullanılır, çünkü haber varken kıyası kullanmak helal değildir."[16]

İmam Şafii'nin, hocası İmam Malik'in vefatından Mısır'a gidişine kadarki döneme (h. 795-815) ait fıkhî görüşleri "mezheb-i kadîm"; Mısır'a gittikten sonraki görüşleri "mezheb-i cedîd" diye anılır.

İmam Şafii, fıkıh usulüne dair yazılan ilk eser olan er-Risâle'yi telif etmiş, fıkhî görüşlerini ise "el-Ümm" adlı eserinde açıklamıştır.

İmam Şafii; Mekke, Bağdat ve Mısır'da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Mısır'daki öğrencileri Büveytî ve Müzenî'nin "el-Muhtasar" adlı eserleri, mezhebin temel kaynakları arasında yer almaktadır.[17]

Günümüzde Şafii Mezhebi Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde, Mısır, Suriye, Irak, Horasan, Filipinler, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Endonezya, Seylan, Malaya ve Maveraünnehr'de yaygın durumdadır.[18]

15 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 223-224.
16 Şâfiî, er-Risale, s. 599-600;
17 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 243.
18 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 240.

Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebi dört mezhep adıyla bilinen fıkıh mezheplerinin kronolojik sıra bakımından dördüncüsüdür.

Mezhebin kurucu imamı olan İmam Ahmed b. Hanbel (H 164-241/780-855) Bağdat'ta doğmuştur. İlim tahsilinin başlangıcında hocası Huşeym b. Beşir'in teşviki ile daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bu sahada hadis imamı ünvanı alacak mertebeye ulaşmıştır. Kütüb-ü tisa (dokuz hadis kitabı) olarak isimlendirilen temel hadis kaynaklarından birisi olan el-Müsned'i telif etmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel'i fıkha yönlendiren hocası İmam Şafii olmuştur. Dönemindeki tüm ilim merkezlerini dolaşarak bilgisini artırmıştır. Bizzat kendisine ait fıkıh kitabı bulunmadığından onun fıkhî görüşleri ve içtihat metodu, öğrencilerinin ondan yaptıkları nakiller ile sonraki nesillere aktarılmıştır.

Ahmed b. Hanbel'in metodoloji olarak en dikkat çeken yönü hüküm verirken rey ve kıyastan çok, hadis ve sahabe kavli gibi naklî delillere dayanması ve bunun yanı sıra zayıf rivayetleri kıyasa tercih etmesidir.[19]

Hanbeli fıkhını Ahmed b. Hanbel'in oğulları Salih ve Abdullah yaymıştır. Ebu Bekr el-Hallâl, el-Câmiu'l-Kebîr; Hırâkî, el-Muhtasar; İbn Kudâme, el-Muğnî adlı eserleri ile Hanbeli mezhebinin temel görüşleri sonraki nesillere aktarılmıştır. İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ın eserleri ile de Hanbeli mezhebi gelişmiş ve yayılmıştır.[20]

Günümüzde Hanbeli mezhebi mensupları Irak. Suriye, Ürdün, Filistin ve Mısır'da ve çok az olarak da Hindistan ve Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Katar ve Umman'da ise Hanbeliler'in sayısı diğer mezhep mensuplarından daha fazladır.[21]

19 Karaman, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, s. 80-82
20 Koca, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 15, s. 526-527.
21 Koca, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 15, s. 533.